

Belgelerdeki Beycesultan Höyüğü ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Kaleleri

Geliş Tarihi: 15/11/2019

Kabul Tarihi:25/12/2019

Atıf Bilgisi: Elalmış, Ayça; “Belgelerdeki Beycesultan Höyüğü ve Çevresinde Bulunan Bizans Dönemi Kaleleri”, *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, c.2, S.2, Aralık 2019, ss. 264-275.

Ayça Elalmış*

Öz

Bizans Dönemi'ne ait bir kaleye sahip olup olmadığı tartışılan Beycesultan Höyüğü çalışmamızın başlangıç noktasını oluşturur. Beycesultan Höyüğü'nün çevresindeki alanda birçok yolun kesişme noktasında bulunan Lampē Kenti, merkez alınarak kalelerin üzerinde bulunduğu güzergâhlar, isimleri ve yeniden inşa tarihleri belirlenerek daha sonraki çalışmalar için bir ana hat oluşturulmaya çalışılmıştır. Metnimizde ele aldığımız kaleler, Pentadaktylon Kalesi (Lampē, IX. yüzyıl), Soublaion Kalesi (Soublaion, XII. yüzyıl), Angelokastron Kalesi (Khōma, XII. yüzyıl) ve Bonita Kalesi'dir (Bonita, IX. yüzyıl).

Anahtar Kelimeler: Beycesultan, Lampē, Soublaion, Khōma, Bonita, Bizans Dönemi Kaleleri.

Byzantine Period Castles in Documents Found in Beycesultan Mound and Nearby Areas

Abstract

The departing point for our paper is Beycesultan Mound which is doubted to have a castle of Byzantine Period. The aim of the paper is to draw an outline for the further research pursuant to detection of routes, names and reconstruction dates of the castles in the area with center of Lampē City which is in the intersection point of many roads in region around Beycesultan Mound. This research covers Pentadaktylon Castle (Lampē, IX Century), Soublaion Castle (Soublaion, XII Century), Angelokastron Castle (Khōma, XII Century) and Bonita Castle (Bonita, IX Century).

Keywords: Beycesultan, Lampē, Soublaion, Khōma, Bonita, Castles in Byzantine Period.

* Arş. Gör. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Orcid No: 0000-0001-9147-2967, email:aycael@yahoo.com

Giriş

Bizans Dönemi'ne tarihlenen kültür tabakasına sahip Beycesultan Höyüğü Yukarı Maiandros Havzası'ndadır. Araştırmamıza Beycesultan Höyüğü'nden başlamamızın nedeni, bu höyükte Bizans Dönemi'ne ait bir kalenin olma ihtimalidir¹. Beycesultan Höyüğü'nün çevresinde yer alan ve belgelerden bildiğimiz bu kaleler, Lampē, Soublaion, Khōma ve Bonita kentlerine aittir ve kesişme noktasının Lampē Kenti olduğu yollar üzerinde bulunur. İlk aşamada belgelerden bize ulaşan Bizans Dönemi'ne ait bu kalelerin nerede olduğunu tartışmak yerine, bu kalelerin birbirleri ile olan konumları Ortaçağ metinlerinden bize ulaşan güzergâhlar yardımıyla ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, Lampē Kenti merkeze alınarak kalelerin üzerinde bulunduğu güzergâhlar, isimleri ve yeniden inşa tarihleri ile bir ana hat oluşturulmuştur. Bu ana hat, bölgedeki mevcut Bizans Dönemi kaleleri ile ilgili yapılacak sonraki çalışmalar için bir ön hazırlık niteliğindedir.

Beycesultan Höyüğü'ndeki Bizans Dönemi Kalesi

Beycesultan Höyüğü'nde Bizans Dönemi'ne ait bir kale olup olmadığı çalışma alanımız içindeki ilk tartışma konumuzdur. Bu ihtimalin olduğunu düşünmemiz için iki neden vardır. İlki Thomas Drew-Bear, yazıtlı bir lentoyu² Beycesultan Höyüğü'ndeki Bizans Dönemi yerleşiminin yüzeyinde

¹Denizli İli Çivril İlçesi sınırları içindeki Beycesultan Höyük'te, ilk kazı çalışmaları 1954-1959 yıllarında İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına Seton Lloyd ve James Mellaart tarafından gerçekleştirilmiştir. Seton Lloyd başkanlığında yürütülen kazılarda Beycesultan Höyüğü Batı Koni'sinde Bizans Dönemi'nde (X-XI. yüzyılda) tahkim edilmiş yerleşime ait in situ sivil mimari kalıntıları art arda gelen üç seviyeden oluştuğu saptanmıştır (Lloyd ve Mellaart, Beycesultan Excavations: First Preliminary Report, s. 40; Wright, Beycesultan 1954. Some Byzantine Remains, s. 178). George Roy Haslam Wright göre, Batı Koni'sinin güneydoğu yamacında in situ olarak bulunmayan Erken ve Orta Bizans Dönemi'ne (VI. ve X-XII. yüzyıl) ait mimari plastik eserler burada bulunan anıtsal bir kilise ya da kiliselerin varlığını göstermektedir (Wright, Beycesultan 1954. Some Byzantine Remains, s. 190-1; Wright, Beyce Sultan: A Fortified Settlement in Byzantine, s. 145). Ayrıca aynı kazılar sırasında Batı Koni'de Orta Bizans Dönemi'ne ait seramik buluntuları (Lloyd ve Mellaart, Beycesultan Excavations: First Preliminary Report, s. 66; Wright, Beyce Sultan: A Fortified Settlement in Byzantine, s. 147), Erken ve Orta Bizans Dönemi'ne (VI. ve X-XII. yüzyıl) ait bronz objeler (Wright, Some Byzantine Bronze Objects from Beycesultan, s. 59-170; Wright, Beyce Sultan: A Fortified Settlement in Byzantine, s. 146) bulunmuştur. Beycesultan Höyüğü'nde 2007 yılında tekrar başlatılan kazı çalışmaları Eşref Abay başkanlığında halen devam etmektedir (Abay ve Dedeoğlu, Beycesultan 2007-2010 Yılları Kazı Çalışmaları Raporu, s. 303). Bu kazılar sırasında ise Beycesultan Höyük'te Bizans Dönemi'ne tarihlenen kültür tabakasının Batı Koni'de üç evreye (2a1, 2a2, 2b) sahip olduğu saptanmıştır. Bu alanda Bizans Dönemi'ne ait sivil mimari ve IX.- XII. yüzyıllar arasına tarihlenen sırlı ve sırsız seramik parçaları, metal, cam, kil, fildişi, kemik ve taştan yapılmış küçük buluntu örnekleri tespit edilmiştir (Abay ve Dedeoğlu, Beycesultan 2007-2008 Yılları Kazı Çalışmaları Ön Raporu, s. 57-59; Abay ve Dedeoğlu, Beycesultan 2007-2010 Yılları Kazı Çalışmaları Raporu, s. 308-311; Abay ve Dedeoğlu, Beycesultan 2011 Yılı Kazı Çalışmaları Raporu, s. 217-218; Abay ve Dedeoğlu, Beycesultan 2012 Yılı Kazı Çalışmaları, s. 386-387; Abay ve Dedeoğlu Beycesultan 2013-2014 Yılı Kazı Çalışmaları, s. 186; Abay ve Dedeoğlu vd., Beycesultan Höyüğü 2015 Yılı Kazı Çalışmaları, s. 274-275; Abay ve Dedeoğlu vd., Beycesultan Höyüğü 2017 Yılı Kazı Çalışmaları, s. 75-76).

²“[† ’Ανεκ]ενήσθ(η) ἐκ βάρω(ν) τῶ θ(ε)ωφύλακτ(ον) κάστρον τοῦτω ἐπὶ βασιλ(έως) Ῥωμ[ανοῦ καί]/[οικουμεν]ικοῦ π(ατ)ριάρχ(ου) Ἰω(άννου) τοῦ Ζυφυλ(ίνου) διὰ συνδρομ(ῆς) Νικηφό(ρου) (πρωτοστα)θ(α)ρ(ίου) κ(αὶ) ταξιάρχ(ου) τοῦ Σου(βλαίου?) ἐξόδου πάσ[ης---]/ζφοθ’ ἐπι(νεμήσεως) θ’

bulmuştur³. 1070-1071 yıllarında⁴ yeniden inşa edilen bir kastruma ait yazıttaki Ç O Ȳ, Jean Claude Cheynet tarafından Soublaion şeklinde okunmuş ve bu yazıtın Soublion kalesine⁵ ait olduğu düşünülmüştür. Bir diğeri ise 1954 ve 1955 yıllarında iki sezon Beycesultan kazısında çalışmış⁶ mimar George Roy Haslam (Mick) Wright makalelerinde Beycesultan Höyüğü'nde X.-XI. yüzyılla tarihlenen bir tahkim yapısının bulunduğundan bahsetmektedir⁷. Ayrıca Seton Lloyd ve James Mellaart da buranın Bizans Dönemi'nde tahkim edilmiş bir yerleşim olduğunu belirtirler⁸. Bu makalelerden başka bu konuyla ilgili herhangi bir veri olup olmadığıyla ilgili araştırma yapılmıştır. Bugün için Mick Wright'ın bu makalesi ve çizimleri dışında bunu destekleyecek hiçbir veri elimizde bulunmamaktadır⁹.

'' (Cheynet ve Drew-Bear, La forteresse de Soublaion en Phrygie (1070-1071), s. 209); Bu yazıtın hem Eumeneia Kalesine (Drew-Bear, Eumeneia Bir Bizans Kalesi, s. 149-52) hem de Soublaion Kalesi (Cheynet ve Drew-Bear, La forteresse de Soublaion en Phrygie (1070-1071), s. 209-220) ait olduğu ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır.

³Jean Claude Cheynet, yazıtın Thomas Drew-Bear tarafından belgelendiğini ve onun harfleri kontrol için tekrar gittiğinde yazıtı belgelediği yerde bulamadığını belirtmiştir (Jean Claude Cheynet, kişisel görüşme, 30.01.2019). Yazıtın in situ olmadığını net bir şekilde ifade etmektedir (01.02.2019); Michael Ballance göre aynı yazıtı Hamilton, Işıklı'nın güneydoğusunda tahkim edilmiş bir höyükte gördü (Hamilton, Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia with some account of their antiquities and geology II, s. 166; Ballance, Survey of Roman and Byzantine Remains at Dinar, Işıklı and Pınarbaşı 1994, s. 190; TIB7 252). Thomas Drew-Bear ise Michael Ballance'ın bu konu ile ilgili boşuna vakit harcamış olduğunu belirtmektedir (Thomas Drew-Bear, kişisel görüşme, 01.09.2019).

⁴ϡοθ' ἐπι(νεμήσεως) θ', 6579, İndeksiyon 9. (Cheynet ve Drew-Bear, La forteresse de Soublaion en Phrygie (1070-1071), s. 209-210); Ayrıca yazıttaki adı geçen kişiler bu tarihi doğrular. Ἰω(άννου) τοῦ Ζυφυλ(ίνου) (Ioannes Ksyphylinos) için Mich. Att. 92'ye bkz.; Ioannes Ksyphylinos (1 Ocak 1064- 2 Ağustos 1075) için Oikonomides, Un décret synodal inédit du patriarche Jean VIII Xiphilin concernant l'élection et l'ordination des évêques. s. 59'a bkz.

⁵İb. Kinn.298; İlk olarak bugünkü mevcut verilerle Soublaion'un Beycesultan Höyüğü'ne çok yakın olduğunu söylemek güçtür, fakat yazıtın taşınmış olması mümkündür.

⁶Davey, G. R. H. (Mick) Wright: A Remarkable Australian Archaeological Architect, s. 40.

⁷Wright, Beycesultan 1954. Some Byzantine Remains, s. 180; Wright, Some Byzantine Bronze Objects from Beycesultan, s. 163; Wright, Beyce Sultan: A Fortified Settlement in Byzantine, s. 147-148.

⁸Lloyd ve Mellaart, Beycesultan Excavations: First Preliminary Report, s. 40; Lloyd ve Mellaart, Beycesultan: v.1 The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels, s. 9; Mellaart, The Second Millennium Chronology of Beycesultan, s. 67.

⁹Beycesultan Kazı Başkanı Eşref Abay, 2007-2018 yılları arasında yapılan kazı çalışmaları esnasında Beycesultan Höyüğü'nün Bizans Dönemi'nde tahkim edildiğini destekleyecek herhangi bir bulguya rastlamadıklarını belirtmiştir (Eşref Abay, kişisel görüşme, 14.08.2018); Avustralya Arkeoloji Enstitüsü'nde Mick Wright'ın arşivi bulunmaktadır. Bu arşivde makalede bulunan çizimlerin orijinallerinin bulunup bulunmadığıyla ilgili olarak Christopher Davey ile bağlantı kurulmuştur. Christopher Davey, Mick Wright arşivini kontrol ettiğini ve bulabildiği şeylerin yalnızca Anatolica'da bulunan çizimler (Wright, Beyce Sultan: A Fortified Settlement in Byzantine, s. 156-157) ve Seton Lloyd'un Beycesultan kazı raporundakilerin kopyalarından ibaret olduğunu (Lloyd ve Mellaart, Beycesultan Excavations: First Preliminary Report, s. 41;

Pentadaktylon Kalesi

Beycesultan Höyüğü çevresindeki belgeler ile bize ulaşan kaleler Lampē¹⁰ kentinden geçen güzergâhlar doğrultusunda incelenmiştir. Lampē Kenti bu yolların kesişme noktasındadır. Lampē

Lloyd ve Mellaart, Beycesultan Excavations: Second Preliminary Report, 1955, s. 103) ve bunun dışında herhangi bir nota rastlamadıklarını söylemiştir (Christopher J. Davey, kişisel görüşme, 02.11.2018); UCL Arkeoloji Enstitüsü'nde Beycesultan'a ait bir koleksiyon (<http://archcat.museums.ucl.ac.uk/brief.aspx> (26.03.2019)) olduğundan dolayı yapılan görüşmede, Rachael Sparks enstitülerinde bu konu ile ilgili bir belge olmadığını belirtmiştir (Rachael Sparks, kişisel görüşme, 12.11.2018). Bunlar dışında bu konu ile ilgili verilerin iki yerde olabileceği ihtimali üzerinde durulmuştur. İlk olarak Seton Lloyd'un başkanlığında (1954-1959) yürütülen Beycesultan Kazısına ait arşivde olma olasılığı araştırılmıştır. BIAA bulunan kazıya ait arşivlerde yapılan çalışma sonucu Mick Wright'ın bu konu ile ilgili herhangi bir çizim ya da notuna rastlanmamıştır. Diğeri ise Seton Lloyd'un kendine ait bir arşivinin olabileceği düşünülmüştür. Seton Lloyd 1996 yılında vefat ettiğinden dolayı Seton Lloyd'u yakından tanıyan David Hawkins'e ulaşılmıştır (Hawkins, Seton Howard Frederick Lloyd, 1902-1996, s. 359–377). Mark Weeden aracılığı ile David Hawkins ile bağlantı kurulmuştur. David Hawkins'in bu konu hakkında belge olup olmadığıyla ilgili bir bilgisi olmadığını belirtmiştir (Mark Weeden, kişisel görüşme, 21.11.2018).

¹⁰Iōannēs Kinnamos Historia'sında (1118-1176) “ἦν τις Δημήτριος, Ῥωμαῖος μὲν γένος Λάμπης δὲ κώμης ὠρμημένος Ἀσιανῆς” (Iō. Kinn. 251) yani “Dēmētrios adında aslen Romalı biri vardı, Anadolu'daki Lampē köyünden idi” (Io. Kinn.(t).182) şeklinde geçer. Dēmētrios Mysia bölgesinde Atramyttion yakınındaki Lampē 'de doğmuştur (Iō. Kinn.(t).182.dipnot 2). Buradaki Lampē Phrygia'dadır (TIB7 322); Lampē için ayrıca Mikaēl Attaleiatēs'in Historia'sı (1034-1080) (Mich. Att. 253), Anna Komnēnē'nin Aleksias'ı (1071-1118) (Anna 194; Anna 425), Λαμπηνός (PLP 14421) ve Λαμπηνός Ταρχανειώτης (PLP 14432) bkz.; Lampē'nin batısına bulunan diğer yollar Nikētas Khōniatēs'in Historia'sından bize ulaşır. Bu metinde (II. Iōannēs (Komnēnos) (1118-1143) ve I. Manuēl (Komnēnos) (1143-1180) Dönemi) Laodikeia'dan Kelainai'a (Κελαιναί için Hdt.7.26, Hell.Oxy.12.3, Xen.Anab.1.2.6-9, Liv.38.13.5-7, Ov.Fast.4, Strab.12.8.15, Strab.12.8.18, Strab.(VI).13.1.70, Strab.(VI).13.4.12, Plin. Nat.5.29.106, Plin.Nat.(VIII).31.13.19, Plut.Para.5, Arr.An.1.29, App.Syr.6.36, Paus.2.5.3) doğru ilerlerken Khōnai (eskiden Kolassai), Arkhangelikos (“Τό ἐν Χώναις θαύμα τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ”; Arkhippos (BHG 1282), PO IV/V 542-562; Synax. Cpol.19-20; Metaphrastēs Symeōn (BHG 1284), An.Boll. VIII 287-307; BHG 118-119, BHG Nov. Auct. 149, BHG Auct. 134.) Naos'undan sonra Lampē'ye geçer; “ Ἀπάρας οὖν τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων Φρυγίαν τε καὶ Λαοδίκειαν διελθὼν ἀφικνεῖται ἐς Χώνας, πόλιν εὐδαίμονα καὶ μεγάλην, πάλαι τὰς Κολοσσάς, τὴν ἐμοῦ τοῦ συγγραφέως πατρίδα. καὶ τὸν ἀρχαγγελικὸν ναὸν εἰσιὼν, μεγέθει μέγιστον καὶ κάλλει κάλλιστον ὄντα καὶ θαυμασίας χειρὸς ἅπαντα ἔργον, ἐκεῖθεν ἐξελάσας εἰς Λάμπην ἵκετο καὶ πόλιν Κελαινάς, ἔνθα τοῦ Μαιάνδρου εἰσὶν αἱ ἐκδόσεις καὶ ὁ Μαρσύας ρεῖ ποταμὸς ἐμβάλλων εἰς Μαϊάνδρον, καὶ ὁ Ἀπόλλων ἐκδεῖρα Μαρσύαν ἐκεῖ που λέγεται καθάπερ μύωπι οἰστρηθέντα βιαίω καὶ περὶ τῆς αἰοιδῆς ἐρῖζειν ἀρξάμενον πρὸς Ἀπόλλωνα.” (Nik. Chōn. 178); Bunun üzerine polislerin kraliçesinden ayrıldıktan sonra Phrygia ve Laodikeia'dan geçerek mutlu ve büyük bir kent olan Khōnai'ya ulaştı ki eskiden Kolassai idi, (burası) benim yazarın memleketidir. (Sonra) büyüklükte en büyük güzellikte de en güzel ve hayranlık uyandırıcı bir elin eseri/işi olan arkhangelikos naos'una girer, buradan da Lampē'ye doğru yol

Bandon'u Anatolikōn Themasi'ndadır¹¹. Burada Pentadaktylon adı verilen bir kale vardır¹². V. Leon, Katharōn Manastırı'nın hēgoumenos'u olan Iōannes'i bu kaleye hapsedmiştir¹³.

Soublaion Kalesi

İlk olarak Lampē'den Soublaion Kenti'ne doğru gidilir. Iōannēs Kinnamos Historia'sında, I. Manuel'in (Komnenos) ovalardan geçerek Lampē'ye doğru ilerlediğinden ve Maiandros nehrinin doğduğu yere yakın bir yerde bulunan zamanla çökmüş, adı Soublaion olan bir kaleyi tekrar inşa ettirdiğinden bahsedilir¹⁴. Nikētās Khōniatēs Historia'sı 1175 yılındaki bu yeniden inşayı doğrular¹⁵. I. Manuel'in (Komnenos) barış teklifini 1176 yılında, Sultan Kılıç Arslan, Soublaion ve Dorylaion kalelerinin yıkılması şartıyla kabul etmiş ve I. Manuel (Komnenos) tarafından Soublaion Kalesi tahrip

aldı ve Kelainai polisine geldi, burada Maiandros'un bölümleri/(kolları) vardır ve Marsyas Nehri de Maiandros'a dâhil olarak akar, şarkı konusunda Apollōn'a karşı birinci olmaya uğraştığı (için) ve Apollōn'un da tıpkı berbat bir at sineği tarafından delirtilmiş gibi olan Marsyas'ın derisini burada yüzdüğü söylenir (Orjinal metinden çeviren Dilan Taştekin); Theodōros Skoutariōtēs, Anōnymou Synopsis Khronikē adlı eserinde bu metni (Theod. Skut.284) Nikētās Khōniatēs'in Historia'sından alıntılanmıştır.) ve aynı metinde Lampē , Kharaks ve Graos Galaktos yerleşimleri art arda sıralanır “κεῖται δὲ ὁ Χάραξ οὗτος μεταξύ τῆς Λάμπης καὶ τοῦ τῆς Γραὸς Γάλακτος” (Nik. Chōn. 195); “Lampē ile Graosgola arasında bir kale olan Kharaks'da” (Nik. Chōn.(t1) 135); Theod. Skut.296; Ayrıca Nik. Chōn. 494 bkz.

¹¹Loukas (Stylitēs)(879-979), Anatolikōn Themasi'nin, Lampē Bandon'unun, Attuokōmē Khōrio'sunda doğmuştur; “ἐκ γῆς ἀνατολῶν, θέματος Ἀνατολικῶν, χωρίου Ἀττυοκώμη, βάνδου Λάμπης” (Delehaye, Les Saints Stylites, CI); βανδουλάμπης (Synax. Cpol.300); PO XI/II 177; Whittow, Social and Political Structures in the Maeander Region of Western Asia Minor on the Eve of the Turkish Invasion, s.210; Loukas (Stylitēs) için (BHG 2239), BHG 44 bkz.

¹²Ξεορίζεται εἰς φρούριόν τι λεγόμενον Πενταδάκτυλον ἐν τῇ χώρᾳ τῆς Κάμπης (Synax. Cpol.633); Κάμπης, Lampē'dir (TIB 7 321); Ahrweiler, Chōma-Aggélokastron, s. 279; Ayrıca Lampē'ye konumlandırılmış Dioukios Manastırı'ndan bahsedilir. “αὐτὸς δὲ ὁ πατήρ εἰς τῆς τοῦ Διουγκίου μονὴν ἀπελθὼν, ἐν τῇ τῇ Λάμπη διακειμένην.” (Hagios Athanasios (Athōnitēs) (920-1003)) (An.Boll. XXV 45); Bu manastır adına başka yerde rastlanmaz (An. Boll. XXV 45.dipnot 2.); Dioukios adı bir kişiye ya da yere ait olmalıdır (Ç.N. Dilan Taştekin).

¹³Whittow, Social and Political Structures in the Maeander Region of Western Asia Minor on the Eve of the Turkish Invasion, s. 200.

¹⁴“ὁ δὲ ἔξιν ὀλίγοις τὰς ἐπὶ Λάμπης διελθὼν πεδιάδας, φρούριόν τι περὶ πρώτας που τοῦ Μαιάνδρου ἰδρυμένον ἐκβολὰς (Σούβλαιον ὄνομα αὐτῶ) χρόνῳ πεπτωκὸς ἀνεγείρει” (Iō. Kinn. 298); “Kendisi ise birkaç adamla ovalardan geçip Lampē'ye doğru ilerledi ve Maiandros nehrinin doğduğu yere yakın bir yerde bulunan zamanla çökmüş bir kaleyi (adı Sublaion idi) tekrar inşa etti” (Iō. Kinn.(t) 213).

¹⁵“Ἐπεὶ δὲ ἀνεπόλισε τὸ Δορύλειον καὶ τὰ εἰς φυλακὴν τούτου παντοίως ἀπηκριβώσατο, ἐκ τῶν ἐκεῖσε μερῶν ἀπανίσταται, εἰς δὲ τὸ Σούβλειον ὡς εἶχε παραγενόμενος ἀνήγειρέ τε κάκεινο καὶ φρουρᾶς μετέδωκε” (Nik. Chōn. 177); “Dorylaion yeniden inşa edildikten ve en mükemmel biçimde savunmaya elverişli bir hale getirildikten sonra imparator bu bölgeden ayrılıp Sublaion'a gitti; bu kaleyi de yeniden inşa edip içine bir garnizon yerleştirdi” (Nik. Chōn.(t1) 122); Stone, Dorylaion revisited. Manuel I Komnenos and the refortification of Dorylaion and Soublaion in 1175, s. 183.

edilmiştir¹⁶. Soublaion Kenti'nin lokasyonu önemli bir problemdir¹⁷. Gaius Plinius Secundus, Aulocrenae Vadisi'ne Silbianos kentini de yerleştirir¹⁸. Klaudios Ptolemaios, Maiandros'un kaynağı ile Silbion olarak adlandırdığı kenti birbirlerine çok yakın konumlandırmaz¹⁹. Soublaion, Eparkhia Phrygias Kapatianes (Metropolis Laodikeia) sınırları içindeki bir kenttir²⁰.

Angelokastron ve Myriokephalōn Kaleleri

Khōma'da Bizans Dönemi'ne ait II. Isaakios (Angelos) tarafından 1192 yılında yeniden inşa edilmiş, Angelokastron olarak adlandırdığı kale bulunur²¹. Nikētas Khōniatēs'in Historia'sında Lampē'den Khōma'ya oradan da Myriokephalōn kalesine gelinir. Myriokephalōn Kalesi eski ve ıssız bir kaledir²².

¹⁶“ἐνῆν δὲ τῷ γραμματικῷ καὶ ἄλλα μὲν ὅσα ὁ καιρὸς ἐπέταττε κατὰ μηδὲν ἀκριβολογούμενος, ἀλλὰ δὴ καὶ τὸ καταστραφῆναι τὰ φρούρια τὸ τε Δορύλεον καὶ τὸ Σούβλεον” (Nik. Chōn. 189); “Yazılı belgede, imparatorun bu anda iyice incelemeden kabul etmek zorunda olduğu diğer şartlar yanında Dorylaion ve Sublaion kalelerinin yıkılması da bulunmaktaydı” (Nik. Chōn.(t1) 131); “Οὐ μὴν ἀλλὰ τὸ μὲν Σούβλεον ἐπιπαριῶν κατὰ τὸ σουλτὰν δοκοῦν αὐτὸς καθαίρει, τὸ δὲ γε Δορύλεον οὐδαμοῦ” (Nik. Chōn. 192); “Ancak imparator, önünden geçerken, Sultan'ın arzusuna uyarak, Sublaion'u bizzat tahrir etti. Dorylaion'a ise dokunmadı” (Nik. Chōn.(t1) 133).

¹⁷Siblia ya da Soublion modern Homa'dadır (Ramsay, The Historical Geography of Asia Minor, s. 136); Khoma (Soublaion kalesi) (Ramsay, The Cities and Bishoprics of Phrygia I, s. 224); Ramsay, The Cities and Bishoprics of Phrygia I/II, s. 579; Siblia (Homa?) (Tabbernee, Pepouza and Tymion The Discovery and Archaeological Exploration of a Lost Ancient City and an Imperial Estate, s. 23); Evciler'de kentin adının geçtiği yazıt, epigrafik tek kanıttır (Anderson, A Summer in Phrygia. II, s. 93-94).

¹⁸Plin. Nat. 5.29.106.

¹⁹Ptol. 5.2.25. Σιλβιον 61°40' .39°15', Ptol. 5.2.8. αἱ πηγαὶ τοῦ Μαιάνδρου 62°30' .39°30'; Μαιάνδρου ποταμοῦ ἐκβολαὶ 57°40' .37°30'.

²⁰HierSyn. 667(5). Σιλβλία; Darrouzes 1981: Notit.1(329). Σίβλιος, Notit.2(393). Σιλβλίος, Notit.3(412). Σιλβλίος, Notit.4(349). Σιλβλίος, Notit.7(396). Σουβλαίου, Notit.9(278). Σουβλαίου, Notit.10(331). Σουβλαίου, Notit.13(337). Σουβλαίου; Parthey 1866: Notit.1(370). ὁ Σιλβλίως, Notit.3(313). Σουβλαίου, Notit.8(421). Σικλίος, Notit.9(331). Σικλίου, Notit.10(426). Σουβλαίου, Notit.13(276). ὁ Σουλβαίου; Konsil kayıtları ile ulaşan piskopos adları Eulalios Khalkedon Konsili (451) “Εὐλάλιος ἐπίσκοπος πόλεως Σιλβλίος ὀρίσας ὑπέγραψ (ACO II/1/2:149(345)²⁵⁴), Ioannes II. Nikaia Konsili (787) Ιωάννης(Σιλβλίος), Joannes (Sibliæ) (Mansi XII:1107^D-1108^D), Joannes(Sybeos), Ιωάννης (Σίβεως) (Mansi XIII:147^C-148^C); Joanne(Siblios), Ιωάννου(Σίβεως) (Mansi XIII:371^B- 372^B); Ιωάννης (Συβλίυ) Joannes(Sublii) (Mansi XIII:393^E-394^E), Nikephoros (Syblææ) Pseudo-synoudus Photiana (879) Νικηφόρος(Συβλαίος), Nicephoro (Syblææ) (Mansi XVII:377^B-378^B) şeklinde sıralayabiliriz.

²¹Fontes 261; Nikēphoros Bryennios'un Historia'sında Χωματηνούς kelimesi için Nik. Bryenn. 265, Nik. Bryenn. 271, Nik. Bryenn. 273'e bkz.

²²“κἀκεῖσθεν εἰς τὸ Χῶμα ἐλθὼν τῷ Μυριοκεφάλῳ ἐφισταται φρούριον δὲ τοῦτο παλαιὸν καὶ ἀοίκητον, προκληθέν, οἶμαι, ὃ ἐγένετο, ἢ γεγονὸς ὃ προεκλήθη. περὶ γὰρ αὐτὸ πολλάκις μυρίαὶ κεφαλαῖς Ῥωμαίων ἐβλήθη θάνατος, ὡς λέξω ἐρχομαι” (Nik. Chōn. 178); “Bundan sonra imparator Khoma ve Myriokephalon (Bin kelle anlamına) a geldi. Burası eski ve terk edilmiş bir kaledir ve ya orada olup

Myriokephalōn, Khōma, Lampē yolunun devamı, Anna Komnēnē'nin Aleksias'ından bize Khōma, Lampē, Polyboton şeklinde ulaşır²³.

Bonita Kalesi

Lampē'nin batısında ise Bonita Kenti bulunur. Bonita Anatolikon Thema'sındaki kalesi olan kenttir²⁴. Eikonodoules Theodoros Stoudites ve Nikolaos Stoudites'in 816 yılında Bonita'ya sürgün edildiğini anlatan metinlerden, burasının bir tuzlu su gölü²⁵ yakınında olduğunu öğreniriz.

Sonuç

Yukarı Maiandros Havzası'ndaki Bizans Dönemi kalelerine ait bilgileri elde ettiğimiz belgeler, Beycesultan Höyüğü kazılarında ait makalelerden ve Bizans Dönemi'ne ait metinlerden oluşur.

Bu belgelerden ilki Beycesultan Höyüğü kazısında çalışmış olan Mick Wright'ın (1954-55), Beycesultan Höyüğü'nde bulunan Bizans Dönemi'ne ait bir kalenin varlığından bahsettiği makaledir. Seton Lloyd ve James Mellaart'ın iki makalesi ile de desteklenen bu durum araştırmamızın başlangıç noktasını oluşturmaktadır. Avustralya Arkeoloji Enstitüsü'nde bulunan Mick Wright'a ait arşivde bu konu ile ilgili Anatolica'da bulunan çizimler ve Seton Lloyd'un Beycesultan kazı raporundaki kopyaları dışında herhangi bir nota ya da çizime rastlamamıştır. Seton Lloyd'un başkanlığında (1954-59) yürütülen Beycesultan kazılarında ait BIAA'deki arşivde ve Beycesultan'a ait bir koleksiyonu bulunan UCL Arkeoloji Enstitüsü'nde de bu kaleyle ilgili başka bir veri bulunmamaktadır. Seton

bitenlerden bu adı almıştır yahut da bu adın ifade ettiği olay vuku bulmuştur. Çünkü bu kale yanında, tasvir edeceğim gibi, binlerce Bizanslının kellesine ölümün darbesi inmiştir''(Nik. Chōn.(t1) 123).

²³Anna 338; Vryonis, The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century , s. 117; Anna 19, 87, 110. Χώματος, Anna 21. Χωματηνῶν.

²⁴Vita Nicol. Stud. 884; Theod. Stud. Ep. 202; Synax. Cpol. 216; Theod. Stud. Ep. 202; Theod. Stud. 288; Pargoire, La Bonita de saint Théodore Studite, s. 209; Metinlerde geçen Metopo Kenti için Hasluck, Cyzicus, s. 72 dipnot 7. Μέτωπον.

²⁵Türkiye'de Tuz Gölü'nden sonra en büyük tuz üretim sahalarından biri olan Acıgöl'dür (Özdemir ve Bahadır, Acıgöl'de (Denizli-Afyonkarahisar) Klimatik Parametreler ile Tuz Üretimi Arasındaki İlişkiler, s. 77). Acıgöl'ün kökeni tektonik, su özelliği çok tuzludur (Hoşgören, Türkiye'nin Gölleri, s. 21). Anaua gölünün lokasyonu, Herodotos'un Anaua gölünden tuz elde edilir (Hdt.(III) 7.30) ve Gaius Plinius Secundus Maior'un Sannaos gölünün çevresi Artemisia Absinthium bitkisi (Plin. Nat.2.106.232) ile çevrilidir ifadelerine dayandırılarak da Acıgöl'le yapılır; Claudius Ptolemaeus, Sanis diye adlandırdığı kenti Apameia Kibotos'un güneybatısına yerleştirir (Ptol.5.2.26). Herodotos Kolossae'nin doğusundaki Anaua kenti ve onunla aynı adı taşıyan gölden bahseder. Anaua, Sannaos kenti ve gölünün eski adı olmalıdır (Ramsay, The Cities and Bishoprics of Phrygia I, s.230); Gaius Plinius Secundus Maior'un Naturalis Historia'da geçen Sannaos gölüne adını veren kent Sannaos (Strab.12.8.13) ya da Synnaos (Ptol.5.2.22) kentlerinden biri olmalıdır; Simav Gölü, tatlı su bataklığı olarak değerlendirilir (Bingöl ve Korkmaz, 1961 Yılında Günümüze Simav Gölü (Kütahya), s. 10); Anaua Göl'ü tuz üretimi açısından bu verilere bakıldığında Simav Göl'den daha çok Acıgöl'e uymaktadır; Sannaos Anaua eşleşmesi için bu veriler yeterli değildir; Sarıkavak'taki yazıt için (Ramsay, The Cities and Bishoprics of Phrygia, s. 403; Ramsay, The Cities and Bishoprics of Phrygia I, s. 233; Anderson, A Summer in Phrygia. II, s.90) bkz.; Artemisia absinthium (Plin. Nat.(VII) 27.28.45) Anadolu'daki dağılımı için TÜBİVES bkz.; Theod. Stud. Ep.262.

Lloyd'un özel arşivi olup olmadığı araştırılmış bununla ilgili net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bizans Dönemi'ne ait buluntuların düzgün bir şekilde belgelenmediği hatta yok edildiği Seton Lloyd'un zamanındaki Beycesultan Höyüğü kazılarında, burada Bizans Dönemi'ne ait bir kale olduğuyla ilgili doğru olmayan bir bilgi üretildiyse, bu büyük bir çelişkidir. Beycesultan Kazı Başkanı Eşref Abay ise 2007-18 yılları arasındaki kazı çalışmaları esnasında, Beycesultan'ın Bizans Dönemi'nde tahkim edildiğini destekleyecek herhangi bir bulguya rastlamadıklarını belirtmiştir.

Jean Claude Cheynet, Thomas Drew-Bear'in Bizans Dönemi'ne ait bir kastrum yazıtını Beycesultan Höyüğü'ndeki yerleşimin yüzeyinde bulunduğunu ve onun harfleri kontrol için tekrar gittiğinde yazıtı belgelediği yerde bulamadığını belirtmiştir. Hamilton ise aynı yazıtı Işıklı'nın güneydoğusunda tahkim edilmiş bir höyükte gördüğünü iddia etmiştir. Yazıtın nerede olduğu ya da nereden bulunduğu kadar yazıtın hangi kente ait olduğu ile ilgili de tutarsız bilgiler üretilmeye devam edilmiştir. Thomas Drew-Bear 2011 yılına ait bir yayınında yazıtın Eumeneia kentine ait olması gerektiğini yazarken, yine Jean Claude Cheynet ve Thomas Drew-Bear 2012 yılına ait bir başka yayında bu seferde bu yazıtın Soublaion Kenti'ne ait olduğunu yazmışlardır.

Bizans Dönemi'ne ait metinlere göre, incelediğimiz alandaki güzergâhların kesişme noktası olarak aldığımız Lampē Anatolikōn Themasi'ndadır. Lampē'de, belgelerdeki bahsi IX. yüzyıla kadar geriye uzanan Pentadaktylon adında bir kale vardır.

Lampē'den geçen ilk güzergâh Maiandros nehrinin doğduğu yere yakın bir yerde bulunan zamanla çökmüş, adı Soublaion olan kaleye doğrudur. Bu kale I. Manuel'in (Komnenos) tarafından 1175 yılında yeniden inşa ettirilmiştir. Thomas Drew-Bear'in Beycesultan Höyüğü'nde bulunduğunu belirttiği yazıttaki kentin adı tereddütlü bir şekilde Soublaion olarak okunmuştur. Kalenin yeniden inşa tarihi ise yazıtta 1070-71 olarak verilmiştir. Bu nedenle bu yazıtın Soublaion'a ait olma ihtimali oldukça düşük görülmektedir.

Lampē'den diğer bir güzergâh ile Khōma'ya gelinir. Burada II. Isaakios (Angelos) tarafından 1192 yılında yeniden inşa edilmiş Angelokastron olarak adlandırdığı kale bulunur. Khōma'dan ise, Iōannēs Kinnamos Historia'sındaki bu konuyla ilgili metinde eski ve ıssız bir kale olarak nitelediği Myriokephalōn'a varılır. Buradan kalenin XII. yüzyılda terkedilmiş olduğu sonucunu çıkarsak bile hangi döneme ait olduğu ile ilgili bir çıkarım yapmamız güçtür. Bu alanda Myriokephalōn Kalesi'nin nerede olduğu sorusuna yanıt bulmak için ise ilk önce Khōma'nın konumunun belirlenmesi gerekir.

Lampē'nin batısındaki güzergâhta Anatolikon Thema'sındaki Bonita kentine ait bir kale bulunur. Bu kale hakkındaki bilgiler bize IX. yüzyıldan ulaşır. Bonita kenti ise bir tuzlu su gölü yakınındadır.

Lampē, Kharaks ve Graos Galaktos yerleşimleri Nikētas Khōniatēs'in Historia'sında art arda sıralanır. Fikret Işıltan tarafından yapılan çeviride bir kale olan Kharaks Lampē ile Graosgola arasındadır. Fakat orijinal metinde böyle bir ifadeye rastlanmaz.

Bu çalışmada alandaki kaleler ile ilgili birincil kaynaklardan elde edilen metinler ile birlikte bu konuyla ilgili diğer çalışmalar yan yana konularak, üretilmiş veya yanlış yorumlanmış olma ihtimali olan bilgiler ya da yanlış çevrilmiş metinler belirlenmiştir. Bu araştırma bölgedeki mevcut Bizans Dönemi'ne ait kaleler ile ilgili yapılacak lokasyon çalışmaları için bir ön hazırlık niteliği taşımaktadır. Sonuç olarak günümüzde Bizans Dönemi'ne ait kent ve kaleler ile ilgili bilimsel verilere dayanmadan yapılmış lokasyon önerileri ciddi bir bilgi kirliliğine neden olmaktadır. Mevcut kalelerin mimari, malzeme ve duvar tekniklerinin ayrıntılı bir şekilde çalışılıp, hangi döneme ait olduğu belirlenmeden ve belgelerdeki kalelerin güzergâh ve yeniden yapılış tarihleri ile bu mevcut kaleler denkleştirilmeden yapılacak her lokasyon önerisi bu bilgi kirliliğine bir katkı niteliğinde olacaktır. Belgelerde geçen Lampē güzergâhı dışındaki kalelerin ise başka bir çalışma konusu olarak ele alınması planlanmaktadır.

KAYNAKÇA

Antik Kaynaklar

Anna Anna Komnēnē, Annae Comnenae Alexias, (Ed. Diether Roderich Reinsch and Athanasios Kambylis), CFHB XXXX, Walter de Gruyter et Socios, Berlin/ New York, 2001.

App. Syr. Appianos, Appiani Alexandrini Romanarum historiarum quæ supersunt, (Ed. A. F. Didot), Ambrosio Firmin Didot, Paris, 1840.

Arr. An. Lucius Flavius Arrianus, The Anabasis of Alexander; or, The history of the wars and conquests of Alexander the Great. Literally translated, with a commentary, from the Greek of Arrian, the Nicomedian, (Ed. E. J. Chinnock), Hodder and Stoughton, Londra, 1884.

Hdt. (I) Herodotos, Herodotus I-II, (Trans. A. D. Godley), LCL, William Heinemann, Londra; Cambridge, Harvard University Press, Massachusetts, 1920.

Hdt. (III) Herodotos, Herodotus V-VII, (Trans. A. D. Godley), LCL, William Heinemann; New York G. P. Putnam's Sons, Londra, 1922.

Hell. Oxy. Hellenica Oxyrhynchia, (Trans. P. R. McKechnie and S. J. Kern), Aris & Phillips, Warminster, 1988.

HierSyn. Hierokles, Le synekdemōs d'Hiérokles. Et L'opuscule géographique de Georges de Chypre, (Ed. Ernest Honigmann), Éditions de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves, Brüksel, 1939.

Iō. Kinn. Iōannēs Kinnamos, Ioannis Cinnami Epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis Gestarum, (Ed. A. Meineke), CSHB XIII, Impensis ed. Weberi, Bonn, 1836.

Iō. Kinn.(t) Iōannēs Kinnamos, Ioannes Kinnamos'un Historia'sı(1118-1176), (Trans. Işın Demirkent), TTK, Ankara, 2001.

Liv. Titus Livius, Titi Livi Ab Urbe Condita VIII (Libri XXXV-XXXVIII), (Ed. W. Weissenborn), Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1873.

Mich. Att. Mikhaēl Attaleiatēs, Michaelis Attaliothae Historia, (Ed. I. Bekker), CSHB IV, Impensis ed. Weberi, Bonn, 1853.

Nik. Bryenn. Nikēphoros Bryennios, Nicéphore Bryennios Histoire, (Ed. Paul Gautier), CFHB IX, Byzantion, Brüksel, 1975.

Nik. Chōn. Nikētas Khōniatēs, Nicetae Choniatae Historia, (Eds. H. G. Beck, A. Kambylis, R. Keydell), CFHB XI/1, Walter de Gruyter et Socios, Berlin, 1975.

Nik. Chōn. (t1) Nikētas Khōniatēs, Niketas Khoniates Historia, Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri, (Trans.Fikret Işiltan), TTK, Ankara, 1995.

Ov. Fast. Publius Ovidius Naso, Ovid Fasti,(Trans. J. G. Frazer), LCL, William Heinemann, Londra, 1989.

Paus. Pausanias, Delphi Complete Works of Pausanias (Illustrated), Delphi Classics, 2014.

Plin. Nat. Gaius Plinius Secundus, Pliny Natural History II/III-VII , (Trans. H. Rackham), LCL352, William Heinemann Ltd, Londra; Harvard University Press, Cambridge, 1942.

Plin. Nat. (VII) Gaius Plinius Secundus, Pliny Natural History VII/XXIV-XXVII, (Trans. W. H. S. Jones), LCL393, William Heinemann Ltd., Londra; Harvard University Press, Cambridge, 1966.

Plin. Nat. (VIII) Gaius Plinius Secundus, Pliny Natural History VIII/XXVIII-XXXII, (Trans. W. H. S. Jones), LCL418, William Heinemann Ltd, Londra; Harvard University Press, Cambridge, 1963.

Plut. Para. Plutarkhos, Plutarchi Chaeronensis quae supersunt omnia: Cum adnotationibus variorum adjectaque lectionis diversitate 7-8, (Ed. J. G. Hutten), Impensis J.G. Cottae , Tübingen, 1796.

Ptol. Klaudios Ptolemaios, Claudii Ptolemaei Geographia II, (Ed. K. F. A. Nobbe) , Sumptibus et typis Caroli Tauchnitii, Leipzig, 1845.

Strab. Strabon, The Geography of Strabo V, (Trans. H.L. Jones), LCL; William Heinemann Ltd., Londra; Harvard University Press, Cambridge, 1961.

Strab.(VI) Strabon, Res Geographicae V, (Ed. J. P. Siebenkees), Weidmann, Leipzig, 1808.

Theod. Skut. Theodōros Skoutariōtēs, *Ανωρύμου Σύνοψις Χρονική*, (Ed. K. Sathas), *Μεσαιωνική Βιβλιοθήκη VII*, Τύποις του Φοίνικος, Venedik, 1894.

Theod. Stud. S.P.N. Theodori Studitæ Opera Omnia, (Ed. J. P. Migne), PG 99, J. P. Migne, Paris, 1860.

Theod. Stud. Ep. Theodori Studitæ Epistolæ, (Eds.H.G. Beck, A. Kambylis, R. Keydell), CFHB 31/2, Walter de Gruyter, Berlin,1992.

Vita Nicol. Stud. “Anonymus Vita S. Nicolai Studitæ”, Nicetæ Paphlagonis, qui et David, Nicetæ Byzantini Opera quæ, reperiri potuerunt omnia, (Ed. J. P. Migne), PG 105, J. P. Migne, Paris, 1862 ss. 863-926.

Xen. Anab. Ksenophon, Xenophon Anabasis III, (Ed. G. P. Goold), LCL 90, William Heinemann Ltd., Londra; Harvard University Press., Cambridge, 1980.

Modern Kaynaklar

Abay, Eşref ve Dedeoğlu, Fulya “Beycesultan 2007-2008 Yılları Kazı Çalışmaları Ön Raporu”, *Arkeoloji Dergisi*, XIII/I, 2009, ss.53-79.

Abay, Eşref ve Dedeoğlu, Fulya “Beycesultan 2007-2010 Yılları Kazı Çalışmaları Raporu”, *KST*,33/4(23-28 Mayıs 2011), Malatya, 2012, ss.303-330.

Abay, Eşref ve Dedeoğlu, Fulya “Beycesultan 2011 Yılı Kazı Çalışmaları Raporu”, *KST*,34/1(28 Mayıs-1 Haziran 2012), Çorum, 2013, ss.217-228.

Abay, Eşref ve Dedeoğlu, Fulya “Beycesultan 2012 Yılı Kazı Çalışmaları”, *KST*,35/3(27 - 31 Mayıs 2013), Muğla, 2014, ss.386-397.

Abay, Eşref ve Dedeoğlu, Fulya “Beycesultan 2013-2014 Yılı Kazı Çalışmaları”, *KST*,37/3(11 - 15 Mayıs 2015), Erzurum, 2016, ss.183-198.

Abay, Eşref ve Dedeoğlu, Fulya vd. “Beycesultan Höyüğü 2015 Yılı Kazı Çalışmaları”, *KST*,38/2(23 - 27 Mayıs 2016),Edirne, 2017, ss.273-286.

Abay, Eşref ve Dedeoğlu, Fulya vd. “Beycesultan Höyüğü 2017 Yılı Kazı Çalışmaları”, *KST*,40/2(07-11Mayıs 2018), Çanakkale, 2019, ss.65-84.

ACO II/1/2 Concilium Universale Chalcedonense (Actio secunda, Epistularum collectio B, Actiones III–VII), (Ed. Eduard Schwartz), ACO II/1/2, Walter de Gruyter & Co., Berlin/Leipzig, 1933.

Ahrweiler, Hélène “Chôma-Aggélokastron”, *REB* 24,1966, ss.278-283.

An.Boll. VIII *Analecta Bollandiana VIII*, (Eds. C. de Smedt, J. de Backer, F. van Ortroj, J. van de Gheyn), *Société Belge de Librairie*, Brüksel, 1889.

An.Boll. XXV *Analecta Bollandiana XXV*, (Eds. C. de Smedt, F. van Ortroj, H. Delehay, A. Poncellet, P. Peeters), *Société des Bollandistes*, Brüksel, 1906.

Anderson, John George Clark “A Summer in Phrygia. II”, *JHS* 18, 1898, ss.81-128, 340-344.

Ballance, Michael “Survey of Roman and Byzantine Remains at Dinar, Işıklı and Pınarbaşı 1994”, *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı/II* (29 Mayıs-2 Haziran 1995), Ankara, 1995, ss.185-198.

Balderstone, Susan “G.R.H. Wright and the Restoration of Ancient Monuments”, *Buried History*, 53, 2017, ss.19-34.81-128, 340-344.

Ballance, Michael “Survey of Roman and Byzantine Remains at Dinar, Işıklı and Pınarbaşı 1994”, *XIII. Araştırma Sonuçları Toplantısı/II* (29 Mayıs-2 Haziran 1995), Ankara, 1995, ss.185-198.

BHG Francois Halkin, *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, *Subsidia Hagiographica* 8a/I-III, *Societe des Bollandistes*, Brüksel, 1957.

- BHG Auct. Francois Halkin, Auctarium Bibliothecae Hagiographicae Graeca, Subsidia Hagiographica 47, Societe des Bollandistes, Brüksel, 1969.
- BHG Nov. Auct. Francois Halkin, Novum Auctarium Bibliothecae Hagiographicae Graeca, Subsidia Hagiographica 65, Societe des Bollandistes, Brüksel, 1984.
- Bingöl, Nüket ve Korkmaz, Mehmet “1961 Yılında Günümüze Simav Gölü (Kütahya)”, Dumlupınar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 31 (Ağustos 2013), 2013, ss.1-12.
- Cheyne, Jean-Claude ve Drew-Bear, Thomas “La forteresse de Soublaion en Phrygie (1070-1071)”, REB 70,2012, ss.209-220.
- Darrouzes, Jean Notitiae Episcopatum Ecclesiae Constantinopolitanae, La Geographie ecclesiastique de l’Empire byzantin I, Institut Français d’Études Byzantines, Paris, 1981.
- Davey, Christopher “G. R. H. (Mick) Wright: A Remarkable Australian Archaeological Architect”, Buried History, 49, 2013, ss. 37–52.
- Delehaye, Hippolytus Les Saints Stylites , Subsidia Hagiographica 14, Societe des Bollandistes, Brussels; Auguste Picard, Paris, 1923.
- Drew-Bear, Thomas Drew-Bear “Eumeneia Bir Bizans Kalesi”, Eumeneia Şeyhlü-Işıklı,(Ed. Bilal Söğüt), Ege Yayınları, İstanbul, 2011, ss.149-152.
- Fontes Wilhelm Regel, Rhetorum Saeculi XII Orationes Politicae, Fontes Rerum Byzantinarum I/2, Eggers & s. et I. Glasunof, St Petersburg, 1917.
- Hasluck, Frederick William Cyzicus: Being Some Account of the History and Antiquities of that City, and of the District Adjacent to It, with the Towns of Apollonia Ad Rhyndacum, Miletupolis, Hadrianutherae, Priapus, Zeleia, Etc., Cambridge University Press, Cambridge,1910.
- Hamilton,William John Researches in Asia Minor, Pontus and Armenia with some account of their antiquities and geology II, John Murray, Londra, 1842.
- Hawkins, John David “Seton Howard Frederick Lloyd, 1902-1996”, Proceedings of the British Academy, 94, 1998, ss.358–377.
- Hoşgören, Yıldız “Türkiye’nin Gölleri”, Türk Coğrafya Dergisi, 29,1994, ss.19-51.
- Lloyd, Seton ve Mellaart, James “Beycesultan Excavations: First Preliminary Report”, Anatolian Studies, 5, 1955, ss.39-92.
- Lloyd, Seton ve Mellaart, James “Beycesultan Excavations: Second Preliminary Report, 1955”, Anatolian Studies, 6, 1956, ss.101-135.
- Lloyd, Seton ve Mellaart, James “Beycesultan: v. 1 The Chalcolithic and Early Bronze Age Levels”, Occasional publications of the British Institute of Archaeology at Ankara, 6, BIAA, Londra, 1962.
- Lloyd, Seton ve Mellaart, James “Beycesultan: v. 2 Middle Bronze Age Architecture and Pottery”, Occasional publications of the British Institute of Archaeology at Ankara, 8, BIAA, Londra, 1965.
- Lloyd, Seton ve Mellaart, James “Beycesultan: v. 3., pt. 1. Late Bronze age architecture”, Occasional publications of the British Institute of Archaeology at Ankara, 11, BIAA, Londra, 1972.
- Mansi XII Giovanni Domenico Mansi, Ab an. DCLXXXVII usq; ad an. DCCLXXXVII.incl., (Eds. Philippe Labbé, Gabriel Cossart, Niccolo Coleti, Domenico Passionei), Sacrorum Conciliorum Nova Amplissima Collectio XII, Floransa, Expensis Antonii Zatta Veneti, 1766.
- Mansi XIII Giovanni Domenico Mansi, Ab anno DCCLXXXVII usq; ad ann. DCCCXIV, (Eds. Philippe Labbé, Gabriel Cossart, Niccolo Coleti, Domenico Passionei), Sacrorum Conciliorum Nova Amplissima Collectio XIII, Expensis Antonii Zatta Veneti, Floransa, 1767.
- Mansi XVII Giovanni Domenico Mansi, Ab anno DCCCLXXII usq; ad ann. DCCCLXXXIV, (Eds. Philippe Labbé, Gabriel Cossart, Niccolo Coleti, Domenico Passionei), Sacrorum Conciliorum Nova Amplissima Collectio 17, Antonio Zatta, Venedik, 1772.
- Mellaart, James “The Second Millennium Chronology of Beycesultan”, Anatolian Studies, 20, 1970, ss.55-67.

Oikonomides, Nicolas “Un décret synodal inédit du patriarche Jean VIII Xiphilin concernant l'élection et l'ordination des évêques”, REB 18,1960, ss.55-78.

Özdemir, Mehmet Ali ve Bahadır, Muhammet “Acıgöl'de(Denizli-Afyonkarahisar) Klimatik Parametreler ile Tuz Üretimi Arasındaki İlişkiler”, AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, XII/ 2, 2010, ss.77-94.

Pargoire, Jules “La Bonita de saint Théodore Studite”, Échos d'Orient, 6/40,1903, ss.207-212.

Parthey, Gustavi Hieroclis synecdemus et notitiae Graecae episcopatum: Accedunt Nili Doxapatrii notitia patriarchatum et locorum nomina immutata, in aedibus Friderici Nicolai, Berlin, 1866.

PO IV/V François Nau, Jacques Bousquet, Histoire de S. Pacome et de S. Jean-Baptiste Miracle de S. Michel a Colosses, (Eds. R. Graffin, F. Nau), Patrologia Orientalis IV/V, Firmin-Didot, Paris, 1908, ss.542-562.

PO XI/II François Vanderstuyf, Vie de Saint Luc le Stylite (879-979), (Eds. R. Graffin, F. Nau), Patrologia Orientalis XI/II, Firmin-Didot, Paris,1915, ss.189-287.

Ramsay, William Mitchell “The Cities and Bishoprics of Phrygia”,JHS IV,1883, ss.370–436.

Ramsay, William Mitchell The Historical Geography of Asia Minor, Royal Geographical Society: Supplementary Papers IV, John Murray, Londra, 1890.

Ramsay, William Mitchell The Cities and Bishoprics of Phrygia: Being an Essay of the Local History of Phrygia from the Earliest Times to the Turkish Conquest, The Lycos Valley and South-Western Phrygia, I, Clarendon Press.,Oxford, 1895.

Ramsay, William Mitchell The Cities and Bishoprics of Phrygia: Being an Essay of the Local History of Phrygia from the Earliest Times to the Turkish Conquest, West and West-Central Phrygia I/II, The Clarendon Press., Oxford, 1897.

Stone, Andrew “Dorylaion revisited. Manuel I Komnenos and the refortification of Dorylaion and Soublaion in 1175”, REB 61, 2003,ss.183-199.

Synax. Cpol. Propylaeum ad Acta Sanctorum Novembris / Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae, (Eds . C. de Smedt, J. de Backer, F. van Ortrooy, J. van den Gheyn, H. Delehay, A. Poncelet), Societe des Bollandistes, Brüksel, 1902.

Tabbernee, William “The Search for Pepouza/Auf der Suche nach Pepouza/Pepouza'nın Aranması”, Pepouza and Tymion The Discovery and Archaeological Exploration of a Lost Ancient City and an Imperial Estate, (Eds. W. Tabbernee, P. Lampe), Walter de Gruyter ,Berlin/New York, 2008, ss.15-38.

TIB7 Phrygien und Pisidien, (Eds. K. Belke, N. Mersich), Tabula Imperii Byzantini 7, Verlag de Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Viyana,1990.

Vryonis, Speros The Decline of Medieval Hellenism in Asia Minor and the Process of Islamization from the Eleventh through the Fifteenth Century, : University of California Press, Los Angeles, 1971.

Whittow, Mark Social and Political Structures in the Maeander Region of Western Asia Minor on the Eve of the Turkish Invasion, Doktora Tezi, Oxford Üniversitesi, 1987.

Wright, George Roy Haslam “Beycesultan 1954. Some Byzantine Remains”, Anatolian Studies, 47, 1997, ss.177-193.

Wright, George Roy Haslam “Some Byzantine Bronze Objects from Beycesultan”, Anatolian Studies, 50, 2000, ss.159-170.

Wright, George Roy Haslam “Beyce Sultan: A Fortified Settlement in Byzantine”, Anatolica, 33, 2007, ss.143-168.